

ISSN 1728-7804

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series of «Philological sciences»
№ 2 (56), 2016

Алматы

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Филологические науки»
№ 2 (56), 2016 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2000 года.

Главный редактор:

д.пед.н., проф. чл.-корр. НАН РК Б.У.Сманов

Зам. гл. редактора:

д.пед.н., проф. чл.-корр. НАН РК
Ф.Ш. Оразбаева

Научные редакторы:

д.филол.н., проф. Т.С. Тебегенов,
д.филол.н., проф. С.Ж. Абишева

Члены редколлегии:

д.филол.н., проф. Б.Абдигазинулы,
д.п.н. С.Б. Бегалиева,
д.п.н. Р.А. Шаханова,
д.филол.н., проф. К.И. Мирзоев,
д.п.н., проф. Ж.К. Балтабаева,
проф. Барри Пол Шерр (США),
к.филол.н., доцент Е.В. Казарцев (Россия),
д.филол.н., проф. Г.Л. Нефагина (Польша),
д.филол.н., проф. А.К. Киклевич (Польша),
д.п.н. Н.И. Ишекеев (Кыргызстан),
проф. Спендель Джованна (Италия),
проф. Хатрани Алтынчач (Турция),
проф. Мехмет Куталмиш (Турция),
доктор PhD, проф. И.З. Белобровцева
(Эстония),
д.п.н. Чан Дин Лам (Вьетнам)

Ответственный секретарь:

к.филол.н. А.Д. Ибраева

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2016

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации РК
8 мая 2009 г. №10109-Ж

Подписано в печать 30.06.2016.
Формат 60x84 1/8. Объем 30,8 уч.-издл.
Тираж 300 экз. Заказ 99.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Улагат»
Казахского национального педагогического
университета имени Абая

Джафарова Ш. Әзірбайжан және орыс ертегілерінің түрлері....	135
Джафарова А. Д. Ордубада фольклорлық қоршаған ортадағы бәйіттер.....	140
Жұматаева А. Несіпбек Дәутайұлы әңгімелеріндегі ұлттық характер.....	145
Ибраева А.Д. С. Асылбекұлы шығармаларының жазылу тарихы.....	150
Кәдірханова С. С.«Шора батыр» жырының зерттелуі жайында бірер сөз (қазақ, қарақалпақ, ноғай жырларының негізінде).....	155
Қамарова Н. С. Мақтымқұлының өміршең жырлары.....	159
Мәмбетов Ж.О. Мұрат Шаймаранның лирикасы.....	163
Мамедова Ш. В. Төңкеріске дейінгі әзірбайжан әдебиетіндегі әйелдер бейнесі.....	169
Орда Г., Қоспағарова Ә. Д.Досжанның хикаяттарындағы замана шындығы мен көркемдік ерекшелігі.....	175
Сарбасов Б.С. «Қозы Көрпеш – Баян Сұлу» жырындағы жер-су аттары.....	179
Солтанбаева Т.С. Қазіргі қазақ прозасындағы мифтік образдар мен ертегі кейіпкерлері.....	183
Хамзин М. Б.Майтанов және қазақ әдебиеттану ғылымы.....	188
Хужахметов А.О. М. Муллакаева «Нәнэй» повесіндегі бейне трансформациясы.....	192

ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бердалиева Т.К., Қайбалдиева Б.М., Қуанышбаева Ш.С. Ақпараттық білім беру кеңістігіндегі IT-технология.....	197
Жұмақаева Б.Д. Лирикалық шығармаларды оқыту арқылы оқушылардың таным белсенділігін арттыру жолдары (М.Мақатаев өлеңдері мысалында).....	201
Қадырқұлов Қ.Ш., Садықова Р.К. Етіс категориясын оқытудың көкейкесті мәселелері.....	206
Қайбалдиева Б.М., Мезгильбаева З.М., Қуанышбаева Ш.С. Кәсіби бейімделген ағылшын тілін үйретудің іскерлік коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру.....	209
Кудрявцева Е.Л., Жанпейісова Н.М. Халықаралық көпмәдениетті білім беру кеңістігінде желілік әрекеттесу перспективалары.....	212
Парманкулова Д.Р. Шет тілдерін оқыту үрдісінде жаңа технологияның қолдану тиімділігі.....	216
Сапарбаева Қ.Ж., Мынбаева А.П. Аудиториядан тыс балалар әдебиеті курсы бойынша тіл мәдениетін дамыту.....	219
Тоғжанова Л.К. Тілдік емес жоғарғы оқу орнында орыс тілін оқытуда мәтіндердегі экономикалық терминдермен жұмыс жасау туралы.....	224

ЖУРНАЛИСТИКА

Баймолда Д. Журналистика саласына қатысты сөздік жасаудың маңызы.....	229
Сердәлі Б. К. Рг-медиа – баспасөз қызметінің бір саласы.....	233

АУДАРМАТАНУ

Жұмақаева Б.Д., Аманғалиева З.Т. Джек Лондонның «Киш туралы» әңгімесінің қазақ тіліндегі аударма нұсқалары.....	237
Онгарбаева А.Т. Үштілділік шарттарында клише жасалған формулаларды аудару ерекшеліктері.....	242
Сейденова С.Д., Қоңырбекова Т.О. Экспрессивтік элементтерді көркем әдебиетте аудару жолдары.....	246

КАЛАМҒЕР ҚҰПИЯСЫНАН СЫР

Ибраева А.Д. Қуандық Түменбаевпен шығармашылығы жайында сұқбат.....	250
---	-----

«Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жыры эпос дәстүрімен жазылған аса ірі тілдік ерекшеліктер қатарына жатады. Әуел бастағы ортақ қазынаның иегері болған әлденеше түркі жұрттары: алтайлықтар, ұйғырлар, башқұрттар, татарлар, қазақтар бұл сюжетті өздерінше жырлап, өзінің ауызекі тіл өнерінің шама-шарқына сәйкес көпшілік игілігіне жаратты. Бұл сюжеттен халықтардың тым ертедегі мифологиялық мазмұндаудың стильдік көріністері, алтайлықтардың ауыз әдебиетінде батырлық эпос болып қалыптасса, башқұрттар оны ертегі деп таниды, ал қазақ халқы үшін бұл лиро-эпос жыры.

Эпостың тіліне қарап, пәлендей бір ру - тайпаның өзіндік оқшау тіл жүйесін айқындауға болмайды. Ал жырдың ішінде келетін белгілі бір географиялық ұғымдардың атаулары мен этнонимиялық немесе тіпті этногениялық терминдер ешуақыт жырдың нақты кай жерде қалыптасқанын білдіре алмайды. Өйткені, өнердің эпос тәрізді классикалық туындысын нақты бір аймақта белгілі бір айтушының сөз саптауымен эстетикалық тұтастықтағы дүние болып туа салмайды. Талай замандар мен тарихи аңыздардың сүзіндісі болатын эпос ең жалпыланған образдар жүйесін тіл қорының ең сүбелі қазыналарына негізделетін, синтезделген туынды ретінде халықтардың мәдениет тарихынан орын алды.

«Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жырындағы жер-су атауларын тілдік тұрғыдан зерттеу кең ұғымды қамтиды. Қазақ халқының Ұлы кемеңгер жазушысы М. Әуезовтың «Кішкене бұлақ атының өзінде қаншама мән - мағына, шешілмеген құпия сыр жатады» - дегендей кез келген топонимдік атаулар көне заманның ізі, көненің көзі болатынын көпшілік біледі, бірақ оны терең мәнде, тарихи тұрғыдан түсінудің жөні бөлек.

Г.Н.Поганин қазақтың «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жырын өте жоғары бағалап, мейлінше әділ пікір білдірген. «Орынбор мен Зайсанға дейінгі кеңістікті алып жатқан ұлан байтақ дала - түгелдей білетін сүйікті хикая, қазақ эпикасының ұшар биігі» - деген [1,12].

Адам, ру, тайпа, халық, жалпы қоғам бар жерде атау бар. Орхон - жазуларында Ертіс өзенінің гана аты бар. Жер - су атаулары тіл ғылымының - топонимика саласына жатады. Топонимика ғылымы - тіл білімінің лексикалық саласына тиісті, өте күрделі, әрі тартысты саласының бірі. Тартысты болатыны ол - тарих, география, этнография, лингвистика салаларына теңдей қатысы бар.

Лексикалогияның біршама кеш дамыған саласы болып саналатын топонимика толық зерттеле түскен сайын, сол лексика жаңа деректермен, теориялармен толығы түседі. Топонимдерге тілдік талдау жасау, сонымен бірге, атаулардың бір тілден екінші тілге ауысуын анықтау, көнерген сөздердің этимологиясын айқындау сияқты тәжірибелік мәнге де ие.

Сонымен, топоним семантикасында сөйлемдік (адрестік) - экстралингвистикалық (тарихи, географиялық деректер) және идеологиялық бағыты сияқты аспектілер тұтасқан күйде де қамтуға әрекет жасадық.

Жырдағы жер - су атаулары Қазақстан территориясындағы ата - бабаларымыздың ерте кездері мекендеген тарихынан мәлімет береді. Мысалы, Ертіс, Нұра, Алатау, Қаратау, Семей т.т. елді - мекен аталатын Ташкент сияқты атаулар біздің қазақ халқының о баста тұрақты мекені болғандығын білдіреді. Топонимет ғалымдардың дәуірлерлеуіне байланысты қарастырғанда көне дәуірге Ертіс, Нұра жаңа дәуір атауларына Алатау, Қаратау т.б. атаулар жатса, кірме атауларға Семей сияқты атаулар жатады. Сондықтан біз әрбір атауларға тілдік тұрғыдан талдау жасап, сөздердің этимологиясына да көңіл бөлдік. Себебі, «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» лиро-эпостық байланыстыру өте маңызды деп ойлаймыз.

Ы. Дүйсенбаевтың айрықша тоқталып, жан-жақты талдаған көркем де көлемді нұсқасы М. Әуезовтың 1936 жылы жариялаған «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жыры. Бұл нұсқа 1939 жылы жұртшылыққа кеңінен белгілі, Бейсембай жыршының аузынан ұғып алып, Жанақ ақын айтты дейтін жыршы тарапынан жаңадан қосылған толықтырулар туралы М. Әуезов «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» атты зерттеуінде: «Жырдың басында Сыбанбай, Жанақ, Бекбау «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» көрсетіледі. Бұлар Қарабай мен Сарыбайдың көшіп келген елі Балталы деп жырлайды. Балталының биі Тайлақты дәріптейді.

Алатау. (Алатау) - тау. Ала (сын есім)+тау (зат есім) сөздерінің бірігуінен жасалған атау. Алатау аты биік заңғар тау Алматы облысында болса, кіші -гірім таулар Мұғалжар-Орал тауларының сілемі, Ақтөбе облысында Ақтолағай тауы сілемдерінің аты ретінде де кездеседі.

Қазақ орографиялық терминалогиясында таудың түр-түсін көрсететін таудың баршылықты, скендігін көрсетеді. Соның ішінде қазақтар «Алатау» деп басында мәңгі мұз бен қар жататын, алыстан ала болып көрінетін биік тауды атайды. Қаратау болса, ол Алатаудан аласа келеді, қары жоқ, тасты, алыстан қара түсті көрінетін «құрақ» таулар.

Қаратау. (Қаратау) - тау. Қара (сын есім) + тау (зат есім) сөздерінің бірігуінен жасалған атау. Қаратау туралы Е. Қойшыбаев: «бұл атаудағы қара сөзі түспен байланысты, өйткені қара тауларда өзге ұлы таулардағыдай жаз бойы қар жатпайды» - дейді.

Орталық Қазақстан оронимиясында «Қаратау» атты оронимдер көп болғанымен, «Алатау» атты оронимдер кездеспейді. Қаратау Алатаудан аласа келетін қара түсті құрғақ тау. Түркі географиялық терминалогиясында ақ пен қара сөздері өзінің негізгі мағынасына басқа қосымша мағыналарға да ие бола алады. Құрамында қара сын есімі анықтауыш қызметін атқарады және зат есімнің алдында тұрады. Қара + тау қара сөзі түрлі топонимдерде әртүрлі мағынаға ие болады. «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жырында:

Қаратау, Тарбағатай жерге келді,

Жайтөбе, Қатынды көлге келді.

Тарбағатай - сөзбе-сөз алғанда Тарбаған + тай. «Тарбаған» - көне Түркіше суыр деген сөз, «тай» деген тау деген сөз. (Мысалы, Алтай деген сөзде сақталған). Яғни, «Суырлы тау» деген мағынаны береді [6,45].

Ол сөз (Тарбаған) «Көне түркі сөздігінде» бар. Көне монғол тілдерінде де бар екені рас. Алайда, оны Көне монғол сөзі емес, Көне түркі сөзі деп түсіндірген дұрыс. Себебі, ол сөз тарихи сөздіктерде ғылыми тұрғыдан «Көне түркі сөзі» ретінде қабылданған.

Тілдік тұлға сөйлеу барысында бірнеше қызмет атқарады. Прагматикалық деңгейге тілдік тұлғаны қозғаушы, дамытушы уәждер мен мақсат-міндеттердің табиғатын ашу, ерекшеліктерін талдау мәселелері енеді. Мұнда тілдік тұлға әдейі қолданған көнерген, кірме сөздер т.б. лексика қабаттары, диалектикалық сөздерді қолдану ерекшеліктерін және қоғамдық ой-сананың тілдік тұлға тіліне деген әсерін қарастыруға болады [7,27].

Қалай айтсақ та лиро-эпостық жырдағы топонимия - адамдардың ұзақ уақытқа созылған, мақсатты түрде жүргізілген мәдени және тілдік әрекетінің нәтижесі. Ең соңғы жаңа атаудың өзі эволюциялық түрде дамыған жалқы есімдер жемісі болып табылады. Олар өзінен-өзі пайда болмайды. Кез-келген оронимдік атау, мейлі ескі болсын, жаңа болсын, тілдің мәнді бір бөлшегі.

«Қозы Көрпеш - Баян сұлу» лиро-эпостық жырында кездесетін жер - су атауларының көбі - яғни, аталған жер - су аттарының басым көпшілігі ана тіліміздің байырғы сөздерінен қойылғандығы анықталды.

Қорыта келгенде, жер-су атауларын терең мәнде тілдік тұрғыдан меңгергеннің орны ерекше. Бүгінгі қазақ жастарының махаббат символына айналған Қозы Көрпеш - Баян сұлулардың басып өткен ізін тек осы топонимдер арқылы біз көз алдымызға парызымыз.

1 Марғұлан Ә. «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» кешені. - Алматы, 1994.-126.

2 Әуезов М. Уақыт және әдебиет. - Алматы: ҚМКӘБ 1962. - 237-238б.

3 Дүйсенбаев Ы. Қазақтың лиро-эпосы. - Алматы, 1973 - 54б.

4 Ертедегі әдебиет нұсқалары / Құраст.: Б.Кенжебаев, Х.Сүйінізалиев, М.Жолдасбеков, М.Мағауин, Қ.Сыдықов. - Алматы: Мектеп, 1967. - 75б.

5 Қасқабасов С. Жаназық. Әр жылғы зертеулер. - Астана: Аударма, 2002. - 32 б.

6 Әбіласан Ә. Көне сөздер құпиясы. - Алматы: Ғылым, 1995. - 45 б.

7 Әділбекова Л.М., Елишбаева Г.К. Антропоэзеттік зерттеулердегі «тілдік тұлға» мәселесінің зерттелуі. Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Филология» сериясы, №3 (53), 2015. - 23-28б.

Adilbekova L.M., Yelshibaeva G.K. Исследование проблемы «языковой личности» в антропоактуальных исследованиях

Adilbekova L.M., Yelshibaeva G.K. Study of the «language person» problem in antropoactual research

Резюме

Б.С. Сарбасов «Топонимические названия в эпосе «Козы Корпеш – Баян Сулу»

В статье были определены различия между вариантами эпоса «Козы Корпеш – Баян сулу» на основе сопоставительного анализа этих произведений. Вместе с тем было выявлено общие особенности для всех вариантов: действия персонажей одинаковые эпоса и единый стиль повествование каждого эпизода дастана.

Топонимические название в этом эпосе свидетельствуют об истории наших предков, которые являются аборигенати территории Казахстана. Например, такие топонимы какими являются Иртыш, Нура, Алатау, Каратау, Семей, Ташкент и.т.д., свидетельствуют, о том, что эти местности были постоянными пунктами казахского народа.

В статье исследование топонимов в данном эпическом дастане охватывает обширные понятия. Великий писатель М.Ауэзов сказал: «Даже в название маленького родника скрывает в себе множество смыслов и не разгаданную тайну». Поэтому общество знает, что топонимы являются памятниками древности, ценными источниками сведения об истории, но понимание их с позиции лингвистического, исторического изучения имеет особенно важное значение.

Ключевые слова: Иртыш, Нура, Алатау, Каратау, Семей, Ташкент.

Summary

B.S. Sarbasov «The place names in the epic «Kozy Korpesh – Bayan Sulu»

This article versions of epic “Kozy Korpesh – Bayan Sulu” were defined on basis of comparison they analyzed that work with it was displayed general peculiarities for all versions the action of character similar epic and single style narration of everyone’s epic dastan.

Toponomic names in this epos literature are evidence of the history of our ancestors, who are aboriginals of the territory of Kazakhstan. For example, the toponimies suek as Irtysh, Nura, Alatau, Karatau, femey, Tashkent and etc. are evidence of that these localities were constant regions of Kazakh nation.

This article research toponims in this epic literal poem covers extensive concepts. The great writer M.Auezov told: “ Even in the name of a small spring hides in itself a set of senses and not solved secret”.

Keywords: Irtysh, Nura, Alatau, Karatau, femey, Tashkent.

ӘОЖ 821. 512. 122. 09

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МИФТІК ОБРАЗДАР МЕН ЕРТЕГІ КЕЙІПКЕРЛЕРІ

Солтанбаева Т.С. – Абай атындағы ҚазҰПУ, 6М011700- қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2-курс магистранты, talshyn_91.kz@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: **Таңжарықова А.В.** – ф.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы

Бұл мақалада Қойшыбек Мұбарактың «Пері көші», Бейбіт Сарыбайдың «Перінің қызы – Бекторы», «Ертегі» әңгімелері сөз болады. Бұл әңгімелердің кейіпкерлері жын-перілер, мифтік образдар, ертегі кейіпкерлері мен ғашықтық жырдың бас қаһармандары. Автор өз шығармасының идеясын жеткізу үшін қазіргі таңда болып жатқан оқиғаларды өткен күнмен салыстыра отырып, осы кейіпкерлерді адам баласы сене бермейтін тылсым дүниеге, қиял әлеміне әкетеді. Мақалада қазіргі көркем шығармалар мазмұнындағы фольклорлық жанрлардың қызметі, ұлттық танымның сипаттары, көркемдік мәні көрсетіледі. Әлеуметтік, қоғамдық мән-маңызы бар шығармаларды жазу барысындағы автордың мифтік образдар мен ертегі кейіпкерлерін қолдану шеберлігі жан-жақты қарастырылады. Мифтік образдар мен ертегі кейіпкерлері шығарманың идеясын ашуда қаншалықты қызмет атқарғандығына талдау жасалынады.

Түйін сөздер: миф, мифтік образ, ертегі, кейіпкер, жын-пері

Көркем шығарма өмірде болып жатқан шындықты жеткізуші. Оқырман шығарма арқылы автордың қоғамдық, әлеуметтік мәселелерге деген көзқарасын біле алады. Ал сол идеяны автор қандай жолмен, нендей тәсілмен жеткізсе де өз еркінде. Қазіргі еліміз тәуелсіздік алған тұста постмодернистік бағытта көптеген шығармалар жазылуда. Соған қарамастан қазақтың ұлттық танымы мен салт-дәстүрі назардан тыс қалып жатқан жоқ. Қойшыбек Мұбарак, Бейбіт Сарыбай сынды жазушыларымыздың шығармалары соның дәлелі.